

90 lat polskiej służby weterynaryjnej*

Jerzy Kita

z Wydziału Medycyny Weterynaryjnej w Warszawie

Motto mojego wykładu mogą stanowić dwa cytaty z dzieł historyka francuskiego Fernanda Braudela i Ryszarda Kapuścińskiego. Pierwszy z nich powiada: „Proces historyczny przypomina rzekę. To co jest na powierzchni, płynie bardzo szybko. To co jest w głębokim nurcie, porusza się wolno”. Z kolei Ryszard Kapuściński napisał: „Człowiek zawsze pragnie zajrzeć w przyszłość i pyta co będzie? Ale żeby na to odpowiedzieć lub próbować odpowiedzieć, trzeba dotrzeć do ogólnych praw przeszłości. Historia jest bardzo ważna, bo daje nam poczucie identyfikacji i pewnej orientacji. Przeszłość ma postać ruchomych piasków, po których my wszyscy bniemy, ale nikt nie jest na 100% pewny. Każdy z nas widzi tę samą rzeczywistość inaczej. Ilu nas jest, tyle jest wersji tego samego wydarzenia. W związku z tym nie ma pamięci obiektywnej. Pamięć jest najbardziej zsubiektywizowanym elementem kultury”.

Na początku warto podkreślić, że 90 lat w życiu instytucji to może nie tak wiele, ale w życiu indywidualnym człowieka to bardzo dużo. Przecież ten okres obejmuje co najmniej dwa pokolenia.

W minionym okresie, w latach 1918–2009, funkcje kierowników centralnej polskiej administracji weterynaryjnej pełnili: Michał Dowbor 1918–1919, Mieczysław Dalkiewicz 1920–1924, Franciszek Fiscoeder 1924–1930, Zygmunt Markowski 1930–1933, Marcin Marczewski 1933–1938, Leopold Dobiasz 1938–1939, Eugeniusz Armiński 1944–1946, Leon Walter 1946, Wiktor Trojanowski 1947, Stanisław Krauss 1947–1952, Jerzy Korzeniewski 1952–1956, Henryk Oberfeld 1957–1971, Henryk Lis 1971–1986, Janusz Mazurek 1986–1994, Henryk Maciołek 1994–1997, Andrzej Komorowski 1997–2001, Piotr Kołodziej 2001–2004, Krzysztof Jażdżewski 2004–2006, Ewa

Lech 2006–2008 i Janusz Związek 2008 – do chwili obecnej.

Stosunkowo mało wiemy na temat początków medycyny weterynaryjnej w Polsce. Pierwsze wzmianki dotyczące weterynarii, a ściślej leczenia koni, znajdują się w Statutach Wiślickich z 1347 r., które zostały opublikowane w zbiorze ustaw prawa ziemskiego ok. 1488 r. Leczeniem koni zajmowali się wówczas kowale. Jako pierwszy zajmujący się ich leczeniem opisany był właśnie kowal Jakusz z Wiślicy. Pierwszy akt dotyczący urzędowego postępowania w razie wybuchu choroby wydał natomiast książę zachodniopomorski Filip I w połowie XVI wieku. Dotyczył on zwalczania świerzbu u owiec.

Próby uregulowania spraw związanych ze zwalczaniem chorób zakaźnych zwierząt podjęto dopiero w drugiej połowie XVIII wieku. W 1774 r. uchwalono sejmową ustawę (konstytucję), która nałożyła na lekarzy i felczerów obowiązek kontroli i niedopuszczania do szerzenia się zarazy bydła i owiec. Lekarze i felczerzy byli wtedy państwowymi organami zwalczającymi zaraźliwe choroby zwierząt.

Na ziemiach polskich organizacja weterynarii i ustawodawstwo były odmienne w poszczególnych zaborach. Należy jednak

* Artykuł stanowi treść wykładu wygłoszonego 8 czerwca 2009 r. w Państwowym Instytucie Weterynaryjnym w Puławach z okazji jubileuszu 90-lecia polskiej służby weterynaryjnej.

pokreślić, że różnice te nie były zbyt duże. Podobieństwo polegało między innymi na tym, że wszędzie zadania te wykonywali lekarze. W Księstwie Warszawskim zwalczaniem chorób zaraźliwych zajmowała się Najwyższa Dyrekcja Lekarska. W 1807 r. przemianowano ją na Radę Ogólnolekarską. W jej składzie jeden z asesorów musiał być biegły w naukach weterynaryjnych, natomiast w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych naczelnym organem policyjno-lekarskim był Wydział Lekarski. W tym czasie zaczęto też wydawać odpowiednie przepisy dla ratowania bydła w przypadku wybuchu choroby. Między innymi wprowadzono obowiązek powiadamiania władz w razie wybuchu zarazy, wydawania odpowiednich zarządzeń, tworzenia stajni izolacyjnych czy wyznaczenie miejsc noclegowych i wypasania „obcego bydła” (przeędzanego lub przewożonego).

W zaborze rosyjskim w 1837 r. powołano Radę Lekarską, która zmieniła nieco organizację służby, a mianowicie utworzono stanowisko głównego inspektora zdrowia, odpowiedzialnego między innymi za zwalczanie chorób zaraźliwych zwierząt, powstały 4 nowe gubernie w Warszawie, Lublinie, Kielcach i Płocku. W nowo powołanych guberniach powołano urzędy lekarskie, a w nich, obok inspektora generalnego, asesora weterynaryjnego. Asesor był odpowiedzialny za policję weterynaryjną, zbieranie informacji o chorobach zakaźnych zwierząt, wydawanie instrukcji ich zwalczania, ściganie osób nieposiadających uprawnień do leczenia i wydawanie różnych opinii dotyczących zwierząt.

W zaborach pruskim i austriackim różnice w ustawodawstwie były niewielkie. Chociaż w zaborze pruskim zawód lekarza weterynarii wyodrębniono wcześniej, bo już w pierwszej połowie XIX w., natomiast w austriackim dopiero w drugiej połowie XIX w. Przejmowanie funkcji nadzoru w rzeźniach przez lekarzy weterynarii następowało powoli w zależności od ich liczebności. Przyjmuje się, że w zaborze pruskim na początku XX w. pracowało 400 lekarzy weterynarii, zaś w austriackim 200. Ustawodawstwo zaboru austriackiego obowiązywało najdłużej, bo aż do 1928 r.

Organizacja służby weterynaryjnej w Małopolsce opierała się na ustawie z 30 kwietnia 1870 r., która dotyczyła organizacji służby zdrowia. Ustawa ta jednak nakazywała przestrzeganie ustaw o chorobach zaraźliwych i zarazach bydła, kwarantannach, nadzorze nad zwłokami i utylizacją, czyli grzebówkami.

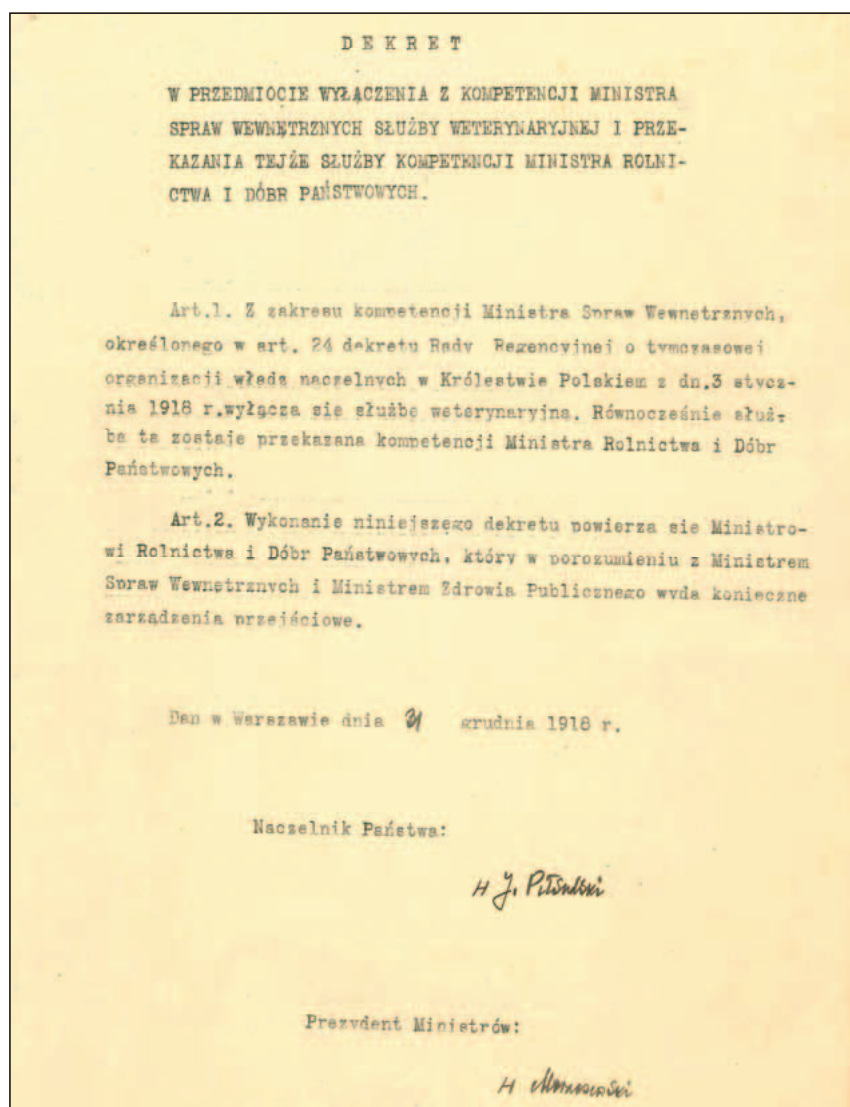
W Królestwie Polskim obowiązywały ogólne przepisy lekarsko-policyjne wydane w 1839 r., które także zawierały zasady zwalczania zaraźliwych chorób zwierząt. Pierwszą ustawę o policji weterynaryjnej wydano w 1844 r. Miała ona na

Ryc. 1. Edward Ostrowski

Ryc. 2. Józef Kulczycki

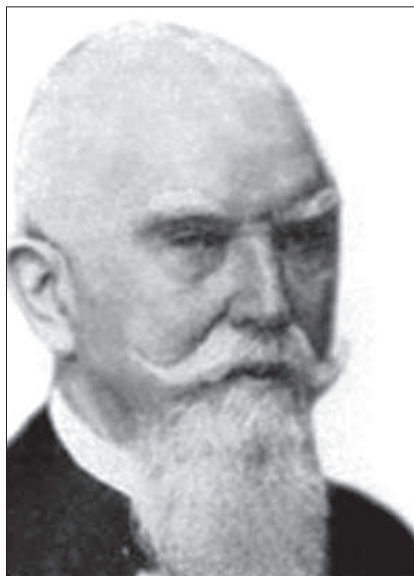

Ryc. 3. Podpisany przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego dekret z 1918 r. o przeniesieniu służby weterynaryjnej do kompetencji Ministra Rolnictwa i Dóbr Państwowych

celu zapobieganie i ograniczanie szerzenia się chorób zaraźliwych zwierząt domowych. Ustawę tę opracował Edward Ostrowski – dyrektor Szkoły Weterynaryjnej w Warszawie (ryc. 1). Ustawa została

bardzo pozytywnie oceniona przez cesarza rosyjskiego do tego stopnia, że postanowił wyróżnić wysiłek Ostrowskiego i podarował mu brylantowy pierścień (źródło: Bibliografia Polska: Weterynarii i Hodowli

Ryc. 4. Michał Dowbor (ze zbiorów Muzeum Weterynarii w Ciechanowcu)

Ryc. 5. Fotografia wykonana podczas nieustalanej uroczystości. W pierwszym rzędzie, czwarty od lewej, gen. Michał Dowbor (ze zbiorów Muzeum Weterynarii w Ciechanowcu)

Ryc. 6. Mieczysław Teodor Dalkiewicz

Ryc. 7. Franciszek Fiscoeder

Zwierząt – zebrał prof. mgr Stanisław Królikowski, Lwów 1891 r., s. 92).

W końcu XIX i na początku XX wieku służba weterynaryjna została wyodrębniona i usamodzielniona. Podlegała bezpośrednio gubernatorowi. W powiatach po raz pierwszy powołano powiatowych

lekarzy weterynarii, którzy podlegali gubernialnemu inspektorowi weterynarii. Przed wybuchem pierwszej wojny światowej pracowało: 14 inspektorów weterynaryjnych gubernialnych, 24 nadetatowych lekarzy weterynarii, 128 powiatowych i 60 punktowych lekarzy weterynarii. W zabozie rosyjskim lekarze weterynarii byli także zatrudniani przez samorządy miejskie, głównie do pracy w rzeźniach.

Państwowa służba weterynaryjna w II Rzeczypospolitej

Odzyskanie niepodległości przyniosło wolność, ale nastęrczało wiele trudności w odbudowie jednolitej służby weterynaryjnej. Przecież organizacja i przepisy weterynaryjne różniły się w poszczególnych zabozach. Na terenach, które weszły w skład Państwa Polskiego w zawodzie pracowało łącznie około 900 lekarzy weterynarii.

Po odzyskaniu niepodległości w pierwszej kolejności odrodziła się Wojskowa Służba Weterynaryjna. Już w listopadzie 1918 r. pierwszym szefem tej służby został gen. bryg. lekarz wet. Józef Gabriel Malewski, który w 1927 r. po przejściu w stan spoczynku został mianowany tytularnym generałem dywizji. Józef Malewski był najstarszym stopniem wojskowym lekarzem weterynarii w historii zawodu. Spoczywa na cmentarzu w Olkuszu.

W 1934 r. utworzono Centrum Wyszkozenia i Badań Weterynaryjnych, którego komendantem był płk doc. dr hab. Józef Kulczycki (ryc. 2).

Następnie dekretem Naczelnika Państwa podpisanym 31 listopada 1918 r. który wszedł w życie 13.01.1919 r., służbę weterynaryjną z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych przekazano do Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych (ryc. 3).

Utworzono wówczas Sekcję Weterynaryjną, do której należały sprawy legislacyjne, oraz Urząd Weterynaryjny, którego zadaniem było zwalczanie zaraźliwych chorób zwierząt. W niedługim czasie, bo już w 1921 r. Sekcję Weterynaryjną przekształcono w Departament Weterynarii z trzema wydziałami: organizacyjno-inspekcyjnym, chorób zakaźnych i weterynarii społecznej. Rok wcześniej (1920 r.) rozporządzenie Rady Ministrów określiło jednolity zakres zadań z zakresu weterynarii terenowych organów administracji rządowej. Organami tymi w II RP byli wojewodowie i starostowie, przy których powołano odpowiednio wydziały rolnictwa i weterynarii oraz powiatowych lekarzy weterynarii.

W 1927 r. Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych przekształcono w Ministerstwo Rolnictwa, a w 1932 r. w Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych, w którym utworzono Departament Wytwórczości Zwierzęcej i Weterynarii. Rok później departament ten został przekształcony w Departament Produkcji Rolnej i Weterynarii. W tym samym roku powołano też Głównego Inspektora Weterynaryjnego, któremu podlegała terenowa służba weterynaryjna.

W 1937 r. przy ministrze rolnictwa powołano Państwową Radę Weterynaryjną, która zajmowała się ustalaniem metod walki z chorobami zakaźnymi. W 1938 r. w Departamencie Weterynarii powstaje Wydział Zdrowotności Zwierząt i Wydział Nadzoru Weterynaryjnego nad Obrotem. Czyżby już wtedy myślnano o dobrostanie zwierząt? W województwach tworzono samodzielne oddziały weterynaryjne, które następnie zostały przekształcone w wydziały weterynaryjne (1930 r.). Inspektorzy wojewódzcy

Ryc. 8. Zygmunt Markowski

Ryc. 9. Marcin Marczewski

Ryc. 10. plk dr Konrad Millak

Ryc. 11. Jerzy Korzeniowski

Ryc. 12. Henryk Oberfeld

Ryc. 13. Henryk Lis

zostali włączeni do wydziałów rolnictwa i reform rolnych. Pod koniec okresu międzywojennego tworzone są oddziały weterynarii z kierownikami. Stanowiska inspektorów zostały zniesione. Powiatowi lekarze weterynarii podporządkowani byli starostom.

Trzeba przyznać, że od początku niepodległości dbano o poziom wiedzy urzędowych lekarzy weterynarii. W 1926 r. wydano nawet rozporządzenie Rady Ministrów o wymaganiach dotyczących kandydatów na stanowiska urzędników w państwowej służbie weterynaryjnej. Wprowadzono specjalne egzaminy praktyczne dla kandydatów. Myślę, że obecnie kontynuujemy te tradycje poprzez dokształcanie w ramach studiów podyplomowych.

Leczeniem zwierząt zajmowali się zarówno państwowi, jak i samorządowi lekarze w ramach wolnej praktyki. Wolną praktyką i szczepieniami ochronnymi

zajmowali się lekarze pracujący w lecznicach i ambulatoriach. Tych lecznic w tym okresie było stosunkowo niewiele. Ich stan liczbowy przedstawiał się następująco: w 1924 r. było ich 11, w 1927 r. – 25, a w 1939 r. – ponad 30.

Nadzór sanitarny nad żywnością pochodzenia zwierzęcego należał do służby zdrowia, chociaż lokalnie mogli być zatrudniani lekarze weterynarii. Państwowe Laboratorium Rozpoznawcze było tylko jedno w Warszawie, ale już w 1930 r. pracownie takie powstały też w Krakowie, Lwowie, Bydgoszczy i Wilnie, niezależnie od pracowni naukowych w Puławach, Bydgoszczy i Krakowie.

Lekarze weterynarii bezpośrednio po uzyskaniu niepodległości było około tysiąca. W następnych latach stan liczbowy przedstawiał się następująco: w 1923 r. – 1040, w tym 181 wojskowych; w 1931r. – 1364, z których 877 należało do Zrzeszenia

Ryc. 14. Janusz Mazurek

Ryc. 15. Józef Maleszewski

Ryc. 16. Henryk Maciołek

Ryc. 17. Andrzej Komorowski

Ryc. 18. Piotr Kołodziej

Ryc. 19. Krzysztof Jażdżewski

Ryc. 20. Ewa Lech

Ryc. 21. Janusz Związek

Lekarzy Weterynaryjnych RP; w 1939 r. było już 2173 lekarzy weterynarii, z tego 321 państwowych, 1059 samorządowych, 305 wolno praktykujących i 179 wojskowych.

W II Rzeczypospolitej początkowo obowiązywały przepisy wydane przez państwa zaborcze, tylko niektóre sprawy były regulowane nowymi aktami prawnymi. Pierwszą polską ustawą, która regulowała jednolicie na terenie całego kraju zwalczanie zarazy stadniczej koni ukazała się 11 grudnia

1924 r. Problem zwalczania zaraźliwych chorób zwierząt unormowało dopiero rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 sierpnia 1927 r., którego autorem był dr Franciszek Fiscoeder. Już siedem miesięcy później, 22 marca 1928 r., wydano rozporządzenie Prezydenta RP o badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa. Oba te rozporządzenia obowiązywały do czasów nam współczesnych.

Kierownikami służby weterynaryjnej w II Rzeczypospolitej byli:

- gen. Michał Dowbor – do 1921 r. (ryc. 4, 5)
- Mieczysław Teodor Dalkiewicz 1921–1923 (ryc. 6)
- Franciszek Fiscoeder 1924–1930 (ryc. 7)
- prof. Zygmunt Markowski 1930–1933 (ryc. 8)
- płk dr Marcin Marczewski 1934–1938 (ryc. 9)
- płk Leopold Dobiasz 1938–1939

We wrześniu 1939 r. Wojskową Służbą Weterynaryjną kierował płk dr Konrad Millak (ryc. 10). W kampanii wrześniowej uczestniczyło około 720 lekarzy weterynarii, tj. 36% ogółu lekarzy w kraju. W latach 1939–1945 bezpośrednio

w walkach zginęło około 200 lekarzy weterynarii i około 120 rozstrzelano w Katyniu i Charkowie.

Państwowa służba weterynaryjna po II wojnie światowej

Jesienią 1944 r. w Lublinie powstała komórka organizacyjna zajmująca się sprawami weterynaryjnymi, którą kierował Eugeniusz Armiński. Rok później, w 1945 r., utworzono Departament Weterynarii, a na dyrektora powołano Eugeniusza Armińskiego. Jednak wkrótce na tym stanowisku zastąpił go lekarz wet. Leon Walter. W 1947 r. po likwidacji Państwowej Rady Weterynaryjnej dyrektorem Departamentu Weterynarii został Wiktor Trojanowski. Wkrótce po nim stanowisko to objął dr Stanisław Krauss. W 1951 r. Urząd Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych przekształcono w Urząd Ministra Rolnictwa.

1 lipca 1951 r. utworzono Centralny Zarząd Weterynarii, a na stanowisko dyrektora od stycznia 1952 r. powołano lekarza wet. Jerzego Korzeniowskiego (ryc. 11). W 1957 r. po zmianach politycznych w kraju reaktywowano Departament Weterynarii.

Stanowisko dyrektorów Departamentu Weterynarii kolejno pełnili:

- Henryk Oberfeld 1957–1971 (ryc. 12)
- Henryk Lis 1971–1986 (ryc. 13)
- Janusz Mazurek 1986–1989 (ryc. 14)
- Józef Maleszewski 1990–1994 (ryc. 15)
- Henryk Maciołek 1994–1997 (ryc. 16)

Zmiany organizacyjne państwowej służby weterynaryjnej po 1989 r.

Po transformacji ustrojowej doszło do bardzo wielu zmian zarówno w organizacji państwowej służby weterynaryjnej, jak i sytuacji zawodu lekarsko-weterynaryjnego. Ustawa o zawodzie lekarza weterynarii i izbach lekarsko-weterynaryjnych z 21 grudnia 1990 r. unormowała wykonywanie zawodu. Ustawa ta całkowicie zmieniła sytuację w lecznictwie zwierząt, które zostało sprywatyzowane.

Druga ustawa, z 24 kwietnia 1997 r., o zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt, badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa oraz o Państwowej Inspekcji Weterynaryjnej, a następnie Inspekcji Weterynaryjnej, zmieniła sytuację w administracji weterynaryjnej.

Organem administracji weterynaryjnej został główny lekarz weterynarii, który od 1 stycznia 1999 r. został wyłączony z Ministerstwa Rolnictwa i umocowany jako odrębny organ centralny. Urzędem obsługującym głównego lekarza weterynarii jest Główny Inspektorat Weterynarii, który powstał na mocy rozporządzenia prezesa Rady Ministrów z 24 grudnia 1998 r. W terenie, jako organy Inspekcji Weterynaryjnej powołani zostali wojewódzcy i powiatowi lekarze weterynarii.

Istotne zmiany w organizacji służby weterynaryjnej dotyczące zespolenia terenowych organów tej służby i podporządkowaniu ich wojewodzie i staroście miały miejsce w latach 1998–1999 w związku z reformą administracji publicznej. Reforma ta została przeprowadzona na podstawie ustawy o administracji rządowej w województwie, ustawy o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, ustawy o samorządzie województwa, ustawy o samorządzie powiatowym oraz ustawy o zmianie niektórych ustaw określających kompetencje organów administracji publicznej – w związku z reformą ustrojową państwa.

W wyniku reformy wojewoda otrzymał uprawnienia dotyczące powoływania i odwoływania organów Inspekcji Weterynaryjnej w województwie. Jednocześnie wprowadzono trójstopniowy podział terytorialny państwa. Na poziomie powiatu Inspekcję Weterynaryjną reprezentował powiatowy lekarz weterynarii. Był on jednocześnie podporządkowany – staroście i wojewódzkiemu lekarzowi weterynarii.

Kolejne zamiany w organizacji Inspekcji Weterynaryjnej wprowadzono na podstawie ustawy z 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy o zwalczaniu chorób zakaźnych, badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa oraz o Inspekcji Weterynaryjnej oraz ustawy z 29 stycznia 2004 r. o Inspekcji Weterynaryjnej. W ich wyniku zadania Inspekcji Weterynaryjnej w terenie wykonywały następujące organy:

- wojewódzki lekarz weterynarii, jako kierownik wojewódzkiej inspekcji weterynaryjnej wchodzącej w skład zespolonej administracji rządowej,

- powiatowy lekarz weterynarii jako kierownik powiatowej inspekcji weterynaryjnej, będący organem nieszespolonej administracji rządowej,
  - graniczny lekarz weterynarii.
- Zmiany te zostały podtrzymane w oparciu o ustawę z 21 listopada 2008 r. o służbie cywilnej, która weszła w życie bieżącym roku.

Stanowisko głównego lekarza weterynarii kolejno pełnili:

- Andrzej Komorowski 1997–2001 (ryc. 17)
- Piotr Kołodziej 2001–2004 (ryc. 18)
- Krzysztof Jażdżewski 2004–2006 (ryc. 19)
- Ewa Lech 2006–2008 (ryc. 20)
- Janusz Związek 2008 – do chwili obecnej (ryc. 21)

Piśmiennictwo

1. Lutyński W.: *Administracja weterynaryjna i weterynaria sądowa*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1989.
2. Millak K.: *Uczelnia Weterynaryjna w Warszawie 1840–1965*. PWRiL, Warszawa 1965.
3. Rotkiewicz T.: *Historia weterynarii i deontologia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2006.
4. Lis H.: Oddziaływanie kierownictwa administracji weterynaryjnej na stan i funkcjonowanie polskiej weterynarii. *Życie Wet.* 2001, 76, 120-122.
5. S. Tarczyński (red): *Zarys historii polskiej weterynarii z podstawami deontologii*. PWN, Warszawa 1990.
6. *90 lat polskiej administracji weterynaryjnej 1919–2009*. Warszawa, 2009.
7. Publikacja zrealizowana przez Główny Inspektorat Weterynarii.
8. Rudy M.: Administracja weterynaryjna w II Rzeczypospolitej. *Życie Wet.* 2008, 83, 236-239.

Prof. dr hab. Jerzy Kita, Katedra Nauk Klinicznych, Wydział Medycyny Weterynaryjnej SGGW, ul. Nowoursynowska 159C, 02-776 Warszawa